

A SERDÜLŐKORI VANDALIZMUS FENOMENOLÓGIAI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA

Garai Nikolett

Ötövös Loránd Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék

Email: nikolettagarai@gmail.com

Absztrakt

A rongálás a vagyon elleni bűncselekmények közé tartozik és ebben a kategóriában az összбűnözésről szóló statisztikák szerint az egyik leggyakoribb cselekmény a felnőtt korúak és fiatalkorúak körében is. Emellett komoly anyagi kárral és demoralizáló hatással is jár a közösség számára.

A racionális döntés elmélet szerint a bűncselekményeket a motiváció, döntéshozás és szituáció összjátékaként kell tekintenünk, nem pedig a pszichológiai és szociológiai determináló tényezők szempontjából egy „karrier részeként”. A rongálást motiváló tényezők nem annyira egyértelműek a kívülállók számára, mint más vagyon elleni bűncselekményeknél, mivel objektív előnyökkel nem járnak. A motiváció-döntéshozás-szituáció dinamikusan egymásra ható folyamatok, így fontos, hogy milyen környezet/szituáció „csalogatja elő” az e fajta magatartást, tehát mi határozza meg a személy-környezet negatív összeillését.

A rongálás motivációs és szituatív tényezőinek vizsgálatához a félig strukturált interjú módszerét alkalmaztam, mely a fenomenológiai megközelítésre épül. Az instrukciók indirektek voltak. A fenomenológia célja, hogy a jelenségeket úgy ismerjük meg, ahogyan azok az átélőnek megjelentek, és nem pedig előre konstruált kategóriákba való beillesztéssel. Természetesen a fenomenológiai megismerés merít a szakirodalomból és formálja is azt, ám vizsgálódási helyzetben a prekoncepciók felfüggesztődnek. Tehát a kutatás így nem a bizonyítás, hanem a felfedezés koncepcióját követte.

Az alanyok 14-18 év közötti, pártfogó felügyelet álló, rongálást elkövető, fiatalkorúak voltak, az interjúhelyzet 30-60 percig tartott. A motivációk szerteágazóak a fiataloknál, ám minden esetben illeszkednek a környezethez/szituációhoz. Szinte mindenki megemlítette, hogy ha bizonyos környezeti/szituációs tényezők nem lettek volna, akkor valószínűleg nem követik el a rongálást, ám ezek a tényezők sem alkotnak homogén csoportot.

Tehát összességében kijelenthetjük, hogy a személyiség valóban nem elég a cselekmény létrejöttéhez, de ha a motivációkat az „előnyyszerzésnél” mélyebben megvizsgáljuk, feltárhatjuk a régóta húzóódó, komplex pszichológiai konfliktusokat, amik a serdülők életében elkerülhetetlenek, és ilyen-olyan módon valószínűleg felszínre kerülnek. Így megfontolandó, hogy valóban a tiltás és a kontroll a megfelelő kezelési eszköz-e, vagy ezen indulatok csatornázása.

Kulcsszavak: rongálás ■ serdülőkori ■ fenomenológia ■ motiváció

Abstract

Vandalism is a crime against property. According to total crime statistics it is one of the most common delicts amongst adults and juveniles; beside financial harm it has demoralizing influence on communities. According to rational choice theory a crime is and not as a “part of a criminal career” determined by psychological and sociological factors but a complex phenomenon defined by motivation, choice making and situational facts. The motivation of vandalism is not too obvious for the observer as in the cases of other crimes against property, because it does not have financial advantages. Motivation, decision making and situation are dynamically interrelating, so it is very important to see what that kind of environmental settings or situations will serve as cues for these behavioral reactions to identify the determinants of negative person-environment fit. In studying the motivational and environmental factors of vandalism I used semi structured interview based on phenomenological approach; the aim of phenomenology is to recognize phenomena in the way that they appear in the consciousness of the experiencing subject. Phenomenological approach relies on scientific references and also forms them, but in the situation of studying phenomena all the preconceptions are about to be suspended. According to this in my research I did not follow the strategy of proof but the strategy of discovery. My subjects were juveniles between 14 and 18 years committed vandalism and who are under the control of a patron; the interview situation lasted for 30-60 minutes. Motivational factors among young people are very diverse, but most of the time they fit to the situation/environment. Almost everyone mentioned that if some environmental factors had not been the part of the situation they wouldn't have committed the crime; but these factors were not forming a homogenous group. In total we can declare that personality alone is not a sufficient condition for these crimes, but if we examine motivation and look deeper (deeper than focusing only “gaining an advantage”), we can unfold chronic, complex psychological conflicts that seem to be the unavoidable part of an adolescent's life. These conflicts always manifest themselves one way or another. So it has to be considered whether forbidding or control is the right way to handle the problems or it would be more useful to support the elaboration/sublimation of these affections.

Keywords: vandalism ■ youth ■ phenomenology ■ motivation

BEVEZETÉS

A vandalizmus interdiszciplináris kutatási terület, a kriminológiához és a pszichológiához egyaránt tartozik. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kriminológia diszciplínájához kapcsolódó kutatási eredményeket; a bűnözés morfológiájához köthető statisztikai adatokat, a bűncselekmények struktúrájára vonatkozó feltevéseket, vagy azt a tényt, hogy a bűnözés egy társadalmi tömegjelenség. A serdülőkori vandalizmusra vonatkozóan kevés kutatás áll rendelkezésünkre, pedig rendkívül fontos lenne a mélyebb megértés, mert a rongálás tipikus belépője lehet a bűnözői karriernek (Farrington & West, 1990); minél korábbi életkorra tehető az elkövetés, annál hosszabb bűnözői karriert eredményezhet (Moffit, 1993). Ezért a hatékony prevenció szempontjából is kiemelten fontos a serdülőkori rongálás vizsgálata.

A kevés kutatási eredményből kiindulva az első lépés mindenképpen az, hogy részletesen és átfogóan megértsük a rongálást, mint jelenséget és mint tapasztalatot. Saját kutatásomban ezért az ezt lehetővé tevő kvalitatív interjút részesítettem előnyben. A fiatalok esetén a bonyolult fejlődési stáció (Vikár, 1980) miatt informatívabban, könnyebben lehet kifejezni ezt a komplex tapasztalatot elbeszélés segítségével, mint az előre elkészített kategóriák menti értékeléssel. Fontos feltárni az egyéni motívumokat, indítékokat, de mivel a rongálás alapvetően egy környezeti konstellációhoz köthető bűncselekmény, ezért a környezeti sajátosságokra is szükséges kitérni a kutatások során (Düll, 2011). Tanulmányom célja az, hogy az interjúk segítségével feltérképezhetővé váljon a vandalizmus pszichológiája, tendenciákat, mintázatokat lehessen azonosítani, feltárni olyan aspektusokat, amelyeket kvantitatív megközelítéssel nem lehetséges. Ez későbbi, akár összehasonlító kvalitatív, akár nagy elemszámú kvantitatív kutatások alapjául szolgálhat, illetőleg kiindulópontként szolgálhat a prevenció számára.

A vandalizmus jogi terminológia szerint rongálás, a vagyon elleni bűncselekményekhez tartozik, és a BTK (Büntető Törvénykönyv) alapján így definiálható: *RONGÁLÁS - 371. § (1) Aki idegen vagyontárgy megsemmisítésével vagy meg rongálásával kárt okoz, rongálást követ el.* A vagyon elleni bűncselekmények a leggyakrabban elkövetett bűncselekménycsoport (az összбүнözés kb 60 %-a), ezek közül a rongálás a harmadik leggyakoribb (Rosta, 2016). Felderítési aránya igen alacsony; a vandál cselekedetek elkövetőinek mindössze 3-4%-a kerül bíróság elé (Goldstein, 1996). A fiataalkori бүнözés ugyanolyan morfológiai jellemzőkkel bír, mint az összбүнözés, tehát a vagyon elleni бűncselekmények a leggyakoribbak, ennek kb. egytizede a rongálás (Csemáné, 2016). A jelenség pszichológiailag a *kriminálpszichológia* területéhez tartozik, amin belül megkülönböztetendő a kriminológiai pszichológia (бүнözővé válás okai, бүнözés és személyiség kapcsolata), a kriminalisztikai pszichológia (бүнүлдözés, nyomozás, kihallgatás, bírósági eljárásban felmerülő pszichológiai/pszichiátriai kérdések) és a бөртөнpszichológia (reszocializáció pszichológiai feltételei, szabadságvesztésre ítélték személyisége, бөртөнkörnyezethez való alkalmazkodás) (Popper, 1970) Ez a felosztás az igazságszolgáltatás folyamatát, valamint a бűnelkövető személy „sorsát” is tükrözi (Boros & Csetneky, 2002). Tanulmányom témája így a kriminológiai pszichológia területére sorolható.

A VANDALIZMUS ÉS A PSZICHOLÓGIAI KUTATÁSOK

A pszichológiai megközelítés több okból is fontos ezen a területen. Az ilyenfajta бűncselekmények a бүнözői karrier „belépőjeként” értelmezhetők; minél korábban kezdődik a бүнözői karrier, annál intenzívebb és tovább tart. Тöббnyire kisebb súlyú cselekményekkel kezdik a fiatalok – leggyakoribbak egyike a

rongálás – és haladnak az egyre súlyosabb felé (Moffit, 1993). A másik, hogy fiatalkorúaknál a bűncselekmény elkövetése sokkal szorosabban kapcsolódik a személyiség alakulásához, beleágyazódik az ebben a korban kiemelkedő jelentőségű kortárs kapcsolatok közegébe, azok nélkül nem érthető (Aichhorn, 1931). A rongálás bűncselekményének emellett a szakirodalom szerint egyáltalán nem egyértelmű a motivációs háttere. Míg a lopásnál, rablásnál, csalásnál, etc. mindenképpen meg tudunk nevezni a vagyoni előnszerzést, mint objektív okot (indítékot), addig a rongálásnál korántsem ennyire egyértelmű, mert előnszerzéssel nem jár; így részletesebb feltárássra van szükség az indítékot illetően. Emellett fontos kitérni arra is, hogy ez a motiváció milyen környezeti elemekkel „kapcsolódik össze”, mi alapján választják ki az elkövetők a megrongálendő környezetet (Clarke, 1983). A rongálás többnyire közterületen történik, így a „köz” számára mindig szem előtt van, ami közösségi szinten rendkívül demoralizáló hatású tud lenni, és az elhanyagoltság látszata jó indikátora a későbbi bűncselekmények elkövetésének (Wilson & Kellig, 1982).

A kriminológia szerint a bűncselekmény a szituációból/környezetből és a motivált elkövetőből áll (Newburn, 2013). Egyik sincs a másik nélkül, ezért egészként kell vizsgálnunk azokat, a kutatás kiindulópontja mindenképp a bűncselekmény, mint jelenség. A motiváció és a környezet kapcsolatának megértéséhez kézenfekvő az interakcionista teóriák alkalmazása, így könnyebben megérthetővé válnak az ebben az elméleti kontextusban vizsgált motivációs tényezők is. Ezzel kapcsolatban Henry Murray és más interakcionista (pl. Kurt Lewin) elképzeléseire utalnék (McAdams, 1997). Ám annak ellenére, hogy ezek azonos hangsúllyal kezelik a motivációt és a környezetet is, a motivációról sokkal részletesebben értekeznek, így a környezet pszichológiai szerepét egy másik irányzat, a környezetpszichológia (Dúll, 2011) segítségével érthetjük meg jobban.

SERDÜLŐKOR

A vandalizmus jelenségében fontos szerepet játszik a kamaszkor sajátos jellegéből adódóan is, ezért szükséges erre a fejlődési állapotra is utalni. Kevésbé súlyos bűncselekmények esetén a szakirodalom ezeket az eseteket még nem antiszociális személyiségfejlődéssel magyarázza, hanem inkább a kamaszkori sajátosságokból következő „normális” aktusnak (Moffit, 1993). Hogy ez mindössze pillanatnyi állapot-e a kamasz életében, vagy súlyosabb bűncselekmények, vagy sorozatos elkövetés kezdete, csak longitudinális vizsgálatokkal, utánkövetéssel deríthető ki (Farrington & West, 1990). Tanulmányomban nem az antiszociális személyiségfejlődésből indulok ki, hanem az általános kamaszkori személyiségfejlődés sajátosságaiból. Az ide tartozó legfontosabb elgondolás a serdülőkori krízis koncepciója, ami eredetileg Erik Erikson (1991 [1968]) nevéhez fűződik,

aki megkülönböztette a fejlődéssel járó normatív és a véletlenszerűen előforduló akcidentális vagy paranormatív kríziseket. A megoldatlan serdülőkori identitáskrízis következtében az ezekhez a motívumokhoz tartozó szükségleteket leginkább csak deviáns formában lehetséges kielégíteni. Erikson követője, Jacobson (Bakó, 1996) megalkotta a krízismátrix kifejezést, ami arra utal, hogy a fejlődési krízisek (pl. serdülőkori) idején megnő az akcidentális krízisek előfordulásának valószínűsége.

INTERAKCIONISTA TEÓRIÁK

A serdülőkori pszichológiájára vonatkozó elgondolásokat figyelembe véve az interakcionista személyiségpszichológiai megközelítések a legalkalmasabbak az általam vizsgált jelenségek megértésére. Az interakcionizmus (McAdams, 1997) az emberi magatartás létrejöttében ugyanolyan fontosságúnak tartja a külső környezeti tényezők jelenlétét, mint a belső pszichológiai aspektusokat, valamint azt, hogy ezek kölcsönösen áthatják egymást. Ez az irányzat leginkább a viselkedést „itt és most”-ban dinamikusan alakulóként és zajlóként vizsgálja, így némi ellentmondást fedezhetünk fel a kamaszkori sajátosságok ismertetése és az interakcionizmus között, ám az életkori sajátosságok meghatározzák az „itt és most” interakciók természetét, ezért a fejlődési kontextust nem lehet a kutatásból kihagyni.

Kurt Lewin (1936) a Gestalt-pszichológia szemléletét az emberi viselkedés dinamikájára alkalmazta, ez a *mezőelmélet*. Az elmélet szerint a *mező* egymással kölcsönös függőségben álló elemek rendszere, amely nem csak fizikai környezetből áll, hanem szubjektív elemekből is, ezért pszichikus mezőnek nevezhetjük. Az átélő is része a mezőnek, melynek a tartományai az átélő indítékai szerint tagolódnak, és ezek az indítékok nem pusztán *fizikai szükségletek*, hanem a cselekvések dinamikájából is származhatnak és a viselkedés hajtóerői lesznek (kváziszükségletek). A mező elemei a szükségletekhez és kváziszükségletekhez viszonyítva különböző értékeket vehetnek fel; ezek az indítékok tükrében más-más *felszólító jelleggel* bírnak. Pozitív a felszólító jelleg, ha közeledést, negatív, ha távolodást vált ki; ezek a viselkedést a szükségletekkel együttesen határozzák meg. A környezeti elemekkel való pszichológiai kapcsolat lehet kielégítő, frusztráló, ambivalens, konfliktuózus.

Lewin mellett az interakcionizmus másik neves képviselője Henry Murray (2008 [1938]), aki a mélylélektani iskolák és Lewin ihlette irányzatát *perszonalológiának* nevezte. Ez a személyiség tanulmányozásának idiografikus (egyéni irányuló) megközelítésére épül, ami magába foglalja azt is, hogy az egész személyiséget kell vizsgálnunk (holizmus) élettörténeti keretben. Murray elmélete a pszichológiai szükségletekre (needs) és az egyén környezetéből érkező kényszerekre (presses) fókuszál. A személyiséget szükségletei, motívumai

határozzák meg, de ezek a belső igények és a külső környezeti kényszerek egyformán fontosak. A *belső igények* a motívumok, amelyek cselekvésre készítő belső erők, amelyek meghatározott célirányos tevékenység végzésére sarkallja az embert. Ezek a motivációk tudatos és tudattalan szinten is hatnak; az egyén viselkedését, gondolkodását, érzéseit meghatározzák annak érdekében, hogy egy ki nem elégítő szituáció kielégítővé változzon. Aktivizálják az egyént, hogy bizonyos dolgokat keressen, másokat elkerüljön.

A Murray (2008 [1938]) által meghatározott alapvető szükségletek a következők; *hatalomigény*: mások ellenőrzésének, irányításának és befolyásolásának az igénye. A magas hatalomszükségletű személyek rosszabbul tűrik a feszültséget, és szubmisszív barátokkal veszik magukat körbe. A *szexuális igény*: erotikus kapcsolatok létesítésére irányul. Az *alázat igénye*: valakire felnézni, tisztelni, magasztalni a másikat. A *hovatartozás igénye*: közvetlen, kellemes együttműködés létesítése más emberekkel, hűséges barátnak lenni, ezek a személyek a csoportnyomásnak jobban engedelmesskednek (az, hogy kinek mi a kellemes együttlét másokkal merőben szubjektív). A *teljesítmény igénye*: az egyén dolgait másoknál jobban végezze, úrrá lenni a nehézségeken a célok elérése érdekében. Az *agressziós igény*: az ellenállás hatékony leküzdése, harcolni, bosszút állni a vélt vagy valós sérelmekért, megtámadni a másik embert, tárgyat fizikailag és/vagy verbálisan. Fontos még a *támasz igénye*: a védettség érzése, szeretve lenni, a hűséges védelmező mellett maradni, míg a gondozás igénye a védtelenek, a gyermekek, a betegek, a megalázottak, a magányosok, a lelkiileg kiegyensúlyozatlanok támogatására irányul. A rongálás szempontjából még kiemelhetünk egy fontos szükségletet, ez az úgynevezett *személyes okozás*. Ez egy elsődleges igény arra, hogy effektíven megváltoztassuk a környezetünket, hogy szándékosan tegyünk valamit, ami változást hoz létre és érezzük, hogy ezt mi hoztuk létre (DeCharms, 1992) (számos koncepció ide kapcsolható: pl. flow, effektancia motívum, stb.).

Az igényekre azonban folyamatosan hatást gyakorolnak a szükségletekkel kompatibilis környezeti elemek. Az igényekhez kapcsolódó környezeti tényezők (amelyekbe a többi ember is beletartozik) a *kényszerek*, amelyek felkeltik az igényeket. A kényszer a környezetben lévő tendencia vagy potenciál, amely ösztönző vagy akadályozó hatással van az organizmusra, többnyire mások veselkedéséből erednek, de tárgyak is kiválthatják. A kényszer lehet fejlesztő, kényszerítő, sérülést okozó, barátságos, korlátozó, szórakoztató vagy csábító. A kényszerek a stimulusok átmeneti Gestaltjai, melyek fenyegetés vagy előny formájában jelenhetnek meg. Megkülönböztethetünk alfa és béta kényszereket, az alfa kényszerek azok, amik ténylegesen léteznek a külvilágban, a béta kényszerek pedig az egyén interpretációi ezekről az alfa kényszerekről. Tulajdonképpen ezek az interpretációk adják meg azt, hogy a kényszerként ható jelenség mennyire alkalmas az igény kielégítésére. Ezek a kényszerek incentiv értékei, az érték minősége attól függ, hogy az általuk létrejövő cselekvés mennyire alkal-

mas az adott szükséglet kielégítésére. A személy a különböző cselekvések közül választhat a környezeti elem incentiv értéke alapján; a szükséglet és az incentiv tehát együtt befolyásolják a viselkedést.

Egy adott szituációban Murray szerint az igények és kényszerek egész csoportja hathat a személyre, amelyek bonyolult kölcsönhatásban állnak egymással. Tehát a személy egyszerre több igény hatását tapasztalhatja meg, ezek az igények harmonizálhatnak, konfliktusba kerülhetnek, és alá-fölérendeltségi viszonyba alakulhat ki köztük. Egyes igények manifesztan fejeződnek ki, egyesek pedig rejtetten befolyásolják a viselkedést. A belső igények és a külső környezeti kényszerek a viselkedés szervezésében egyformán fontosak; jellegzetes és visszatérő összekapcsolódási mintázataik alkotják az egyénnél az úgynevezett *témákat*. Murray szerint az igények mindig egyedi módon kapcsolódhatnak környezeti elemekhez (ez a *tematikus diszpozíció*), ennek ellenére úgy vélte, hogy vannak olyan alapvető szükségletek (lásd lejjebb), amelyek mindenki életében fontos szerepet játszanak. Murray úgy véli, hogy ezek a tematikus diszpozíciók csak az egyén élettörténetének részletes feltárásán keresztül mutathatók ki, amelyben fontos segítséget nyújthat az általa kidolgozott Tematikus Appercepció Teszt (TAT) is.

KÖRNYEZETPSZICHOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉS

Az interakcionista hangsúlyozzák, hogy a belső pszichológiai és a külső környezet egyaránt fontos a viselkedés alakulásában és megértésében, ám ettől függetlenül sokkal több magyarázatot fűznek az előbbihez, mint az utóbbihoz. A környezetpszichológia, ami a környezet pszichológiai szempontú kutatásával foglalkozik, sokat merített az interakcionalizmus ismereteiből, és azokat továbbfűzve kompenzálta az interakcionista teóriák hiányosságait. A környezet ez alapján nem élettelen, hanem jelentéssel felruházott entitás: a fizikai környezet a viselkedés folyamatában az ember egyenrangú társa, partnere, amely a belső, lélektani folyamatokkal együtt, azokkal kölcsönhatásban vesz részt a viselkedésben. A környezetpszichológia szerint az élettelen dolgokat, a fizikai környezetet is ugyanúgy meg kell ismernünk, mint magát az embert (Düll, 2011).

Az ember és környezete között állandó kapcsolat van, ezt nevezzük *tranzakciónak*, a fizikai környezet és az ember nem létezik egymás nélkül. Ebben a szoros kölcsönhatásban egyúttal elválaszthatatlanul összefonódnak a környezet fizikai és társas tulajdonságai – a helyek/tárgyak tehát lényegüket tekintve *szociofizikai* természetűek. A szociofizikai környezet fogalma szerint az adott környezetre vonatkoztatva jellegzetes és sajátos viselkedési megnyilvánulások jelentkezhetnek. Ez a kétoldalú kapcsolat az emberi oldalról elemezhető viselkedéses és érzelmi dimenzióban, az attitűdök, az értékek, a vágyak, a motivációk szintjén. A környezeti oldalról érdemes a pszichológiai eszközök és szemlélet

segítségével megértenünk, hogy mit is jelent egy hely leromlása, funkciójának megváltozása vagy szimbolikus jelentésűvé válása. A tranzakcionális szemlélet szerint a személyben zajló pszichológiai folyamatok és a szociofizikai környezet egymással szerves egészet alkotnak. Az e témában született elméleteket összefoglaló néven *személy-környezet összeillés* elméleteknek nevezzük. A személy-környezet összeillés azt jelöli, hogy az egyén szükségletei, motivációi, mentális tartalmai és a környezet lehetőségei, követelményei között milyen a megfelelés. Ezek lehetnek kompatibilis (Düll, 2011) (támogató, kontrollálható, pihentető), illetve inkompatibilis (ami pl agressziót szül) környezetek.

A TÉMÁBAN SZÜLETETT KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Az eddig érintett koncepciókat integráló kutatásról nincsen tudomásom, ám a részterületek esetében találhatunk empirikus eredményeket, amit Goldstein (1996) klasszikus összefoglalója alapján ismertetek. Ez alapján az elkövető fiatalok nagy része fiú, szinte sosem egyedül, hanem csoportban (minimum két fő) rongálnak, életkor tekintetében pedig a leggyakoribb a 7. osztályos korcsoport, ami kb 12-13-14 év közé tehető, és iskolakerülők között is gyakoribb jelenség. A fiatalok elkövetőknek nincsen rálátásuk tetteik azon következményeire, melyek a közösséget érintik, tehát ők úgy gondolják, hogy amit megrongálnak, azok nem tartoznak senkihez, emellett ezeknek a fiataloknak ezzel összefüggésben nincsen közösségérzésük (a nem rongáló fiatalok ugyanezen vagyont a köznek tulajdonítják, magukat is a közösség tagjának tartják). A vandalizmust emellett tekinthetjük egyfajta nonverbális kommunikációs formának is, szimbolikus cselekedetként értelmezhetjük, amely egyféle lázadás és provokáció a felnőtt világ túlzott konformizmusa és rendezettsége ellen. Ezzel szemben a felnőtt korú elkövetők általában magányosak, szegény, munkanélküli, marginalizálódott rétegből származó figurák. Az alkohol és a kábítószer mindkét csoportnál jelenlévő tényező.

Amikor az ilyen bűncselekmények pszichológiai okairól beszélünk, egyértelműnek tűnhet, hogy azokat leginkább az agresszió *motiválja*. Ez részben igaz is, ám mindenképpen ki kell egészítenünk ezt azzal, hogy az agresszió a motivációs tényezők közül a „push” (lökés) dimenzióért felelős, ami még önmagában nem határozza meg a viselkedéses kimenetet (pl. sportok, versengés). Szükséges a megértéshez a „pull” (húzás) dimenzió is, ami a célokat definiálja. Emellett nem lehet leszűkíteni a bűncselekmények (sem más emberi viselkedés) motivációs hátterét az agresszivitásra (egy aspektusra), mert azok annál sokkal összetettebbek (Németh, 2014). A vandalizmus motivációjára vonatkozó elképzeléseket Goldstein (1996) két nagy csoportja osztja: motivációs tipológiák és oksági elméletek. A legelterjedtebb tipológia Cohen nevéhez köthető, aki hat különféle motivációs típust különített el: *nyereségvágyó* vandalizmus, *taktikai*

vandalizmus, *ideológiai* vandalizmus (politikai célzatú), *bosszúszomjas* vandalizmus, *játékos vandalizmus* (főleg gyerekek), *rosszindulatú vandalizmus* (düh és frusztráció kifejezése, gyakran szimbolikus pl. a középosztállyal szemben). Goldstein (1996) három oksági modellt említ: az élvezeti elmélet, ami Csíkszentmihályi és Larsen nevéhez köthető, az *esztétikai elméletet* (Greenberger és Allen) végül a Fisher és Baron nevéhez fűződő *méltányosság-kontroll elméletet*. Ez utóbbi esetben ha a kamasz önmagát és referenciacsoportját elnyomottnak, kiszolgáltatottnak tartja, és úgy érzi, hogy ennek változtatására nincs lehetősége, akkor dühét olyan tárgyak felé fordíthatja, amelyek a méltánytalanságot okozó személyeket (felnőtteket, autoritást) reprezentálja. Úgy vélem, hogy bármelyik fenti kategóriából indulnánk ki, fontos volna Murray alapján azonosítani a mögöttes összetett motivációs struktúrát is.

A motivációs/pszichológiai tényezők mellett a *környezet* állapota is szignifikáns tényező. Esztétikus, jól karbantartott helyeket, sűrűbben lakott és figyelt területeken ritkább a rongálás, míg az elhagyatottság, megrongáltság látványa további vandalizmusra csábít. Zimbardo kísérletében (1973), amikor rossz állapotú autót hagytak egy külvárosi területen, szinte azonnal megrongálták, míg egy jó állapotú autót később vagy egyáltalán nem. A kerítésekkel és falakkal is hasonló a helyzet a graffiti szempontjából. (Erre épül a „broken windows” elmélet Kellingtől és Wilsontól (1982), amit inkább a rendészeti-bűnmegelőzési programokban használnak.)

KUTATÁSI KÉRDÉS

A fentiekből következik, hogy a serdülőkori vandalizmus komplex jelenségét az életkori sajátosságok, a motivációs tényezők és a környezeti hatások interakciója határozza meg. Ebből adódóan ezt a fajta komplexitást leginkább holisztikus, kvalitatív, idiografikus jellegű kutatási stratégiával célszerű megközelíteni. Ezen a területen még nagyon kevés kutatás született, így először mindenképpen a felfedezés stratégiáját (Babbie, 2003) kell követni, aminek célja nem hipotézisek állítása és bizonyítása, hanem a jelenség feltárása, jellegzetes mintázatok megragadása.

A kutatás egyes elemeihez kapcsolódó szakirodalmak segíthetnek minket a beszámolók értelmezésében. A motivációs bázist tekintve az agressziós, a hovatartozási, a személyes okozás és a hatalomigény juthat kifejeződésre (Murray, 2008/1938), valamint a serdülők életében feltehetően a fejlődési mellett akcidentális krízisekkel is találkozhatunk. A környezeti/szituációs elemek közül valószínűleg az elhagyatott, lepusztultabb, éjszakai helyszínek fognak dominálni, és a csoportos, pszichoaktív szer hatása alatt elkövetett vandalizmus gyakoribb. Ám ezek a részeredmények nem adnak választ arra, hogy ezek az elemek hogyan fonódnak össze, hogyan alkotnak dinamikus egészet. Kutatásom a fen-

tiük nyomán a serdülőkori vandalizmust motiváló személyes tényezők és a környezeti elemek hatásainak (felszólító jelleg, incentiv érték) feltárására irányult. Azokra a kérdésekre kerestem a választ, hogy a serdülőkori „kaotikus” jellegzetességei milyen módon befolyásolják ezeket az interakciókat, és hogy a környezeti elemek milyen szerepet tölthetnek be ezekben a folyamatokban, valamint, hogy ezek a tényezők hogyan kapcsolódnak egymáshoz.

MÓDSZERTAN

Résztvevők. A kutatás 2016 nyarán zajlott, alanyait pártfogás alatt álló serdülők alkották. A tizennégy 14-18 év közötti fiatal közül 7 fiú és 7 lány volt, tehát a nemi arány kiegyenlített. A fiatalok rongálás bűncselekménye miatt álltak pártfogói felügyelet alatt Budapest Főváros Kormányhivatala Gyámügyi és Igazságügyi Főosztályánál, a vizsgálat időpontjában 6 alany budapesti, 8 alany vidéki lakos volt. A bűncselekmények elkövetésének helye 9 esetben Budapest volt, 5 esetben pedig vidéki város. Négy esetben a lakhely és az elkövetés helye más település. Véletlenszerűen történt a mintavétel, az életkori átlag 15.2 év volt. Életkorukból adódóan mindenki legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános iskolai osztály. Az alanyok közül a legfiatalabb 14, a legidősebb 17 éves; öt 14 éves, három 15 éves, két 16 éves, négy 17 éves személy alkotta a mintát. A bűncselekmény elkövetésének idejében 14 főből 7 főnek nem ez volt az első bűncselekménye. A rongálást első bűncselekményként elkövetők átlagéletkora: 15.6, a nem első bűntényeseké: 15. Az elkövetők családi hátterét tekintve szülei elváltak, 8 fő esetében édesanya egyedül neveli, ezekből egy fő egyke, 6 fő esetén a szülők együtt nevelik a gyermek(ek)et, ezekből egyke: 4.

Episztemológiai háttér: a fenomenológiai megközelítés. A pszichológiai kutatásokban az objektivizáló, harmadik személyű megközelítésre épülő, pozitívista irányultságú kutatási stratégia gyakrabban használatos, mint az elsőszemélyű perspektíva. Az utóbbi évtizedekben a pszichoterápiás kutatásokat követően az akadémiai-kognitív szemléletű kutatók is kezdenek rájönni arra, hogy a fenomenológia által hangsúlyozott aspektusok nélkül nem lehetséges az emberi tudat és viselkedés sokoldalú vizsgálata (Szummer, 2011). Ahogy Szummer Csaba fogalmaz: a pszichológiai jelenségeket „célszerű az első személyű nézőpontból is tanulmányozni, abból a perspektívából, amelyből a világ az észlelő személy számára feltárul, aki mindig egy adott térbeli pozíciót elfoglaló testi szubjektum, motivációi, céljai vannak, érzékelése Gestalt-jellegű (rész és egész viszonya, alak és háttér viszonya), időélménnyel, élettörténettel és én-szerveződéssel rendelkezik” (Szummer, 2011, 156.). Mindenképpen ismernünk kell tehát a részletesebb feltárás és megértés céljából - főként az integrált, interdiszciplináris kutatások esetén - az érintettek személyes beszámolóját olyan kérdések kapcsán,

amiket harmadik személyű perspektívából nem lehet megválaszolni. Ilyen kérdés például, hogy az elkövetők szubjektív (környezet)észlelése mennyire befolyásolja viselkedésük kimenetelét, és mik azok az indítékok, amik szerepet játszanak a bűncselekmény kivitelezésében. Tehát, hogy mitől rettennek el, mi az a kockázat, amit még vállalnak, hogyan ítélik meg a szankciókat és mi viszi őket a kockázatok elkerüléséhez, vagyis, hogy mik a motivációs és környezeti sajátosságok, és ezek kölcsönhatásai hogyan alakulnak (Miner-Romanoff, 2012).

A fenomenológiai megközelítés akkor lehet releváns és megkerülhetetlen, ha az adott jelenség feltárásában nem nélkülözhető az első személyű perspektíva felhasználása. Ilyen például az, amikor meg kell tudnunk, hogy a bűncselekmények elkövetésekor az elkövető hogyan észlelte és értelmezte a környezeti elemeket, fel kell tárnunk az ezekhez való viszonyát, hogy az hogyan befolyásolta a döntéseit és a választásait. Ezeket az aspektusokat pozitivista módszertannal nem lehet maradéktalanul megragadni (Miner-Romanoff, 2012). Fontos hangsúlyozni, hogy az ilyen típusú kutatások nem a bizonyítás, hanem a felfedezés stratégiáját követik (Babbie, 2003). Az események nincsenek vákuumban, azokat valaki megéli, megtapasztalja, ám ebből adódik az, amit sokan félreértenek a módszerrel kapcsolatban: a cél itt is a szubjektív, elfogult beszámolók elkerülése, tehát nem összekeverendő a tapasztalat szubjektív leírása a szubjektív tapasztalat leírásával. A fenomenológiai módszer az utóbbival dolgozik. Előnye még az az alaptézis, hogy a tapasztalatot objektíven kell leírni, szemben a harmadik személyű megközelítéssel, amikor a tapasztalatot objektívizálják. Tehát a fenomenológia is objektivitásra törekszik, csak nem úgy, hogy a tárgyát (tapasztalat) objektívizálja, hisz az nem objektív jellegű, hanem a szubjektív tapasztalatot minél objektívebben igyekszik megfogni (Gallagher & Zahavi, 2008).

Módszertan: a fenomenológiai interjú. A fenomenológiai interjú célja, hogy megértsük és leírjuk az alany élményeit az ő szemszögéből, azok jelentéseit az ő számára (Waters, 2016). A kérdés(ek)e)t úgy fogalmazzuk meg, hogy kiderüljön, hogy a kutatás célja egy bizonyos jelenség feltárása/felfedezése. Lényeges, hogy amikor a jelenségről kérdezzük, feltárjuk a szituációt is, amiben a jelenség történt, amiben azt az alany megélte. Szituáció alatt nem az objektív feltételeket kell feltétlenül érteni, hanem az élmény által determinált koncepciót, ami másodpercektől akár évekig is tarthat, és ezért a konkrét szituáció minden alanynál másként jelenhet meg (Willig, 2008). Az interjú alatt feltett kérdések a lehető leginkább indirektek kell, hogy legyenek, tehát nem utalhatunk, célozhatunk, javasolhatunk. Természetesen, ha az alany elakad, segíthetjük sugalmazás nélkül. A kiválasztás folyamatának, és a környezettel való dinamikus kölcsönhatásban elkövetett bűncselekmény lezajlásának megértése érdekében az alanyoknak azt az egyszerű instrukciót kell adnunk, hogy „Kérem, mesélje el, olyan részletesen, amilyen részletesen csak tudja azt a helyzetet, amikor a cselekmény

történt! Hogyan írná le a környezet jellemzőit? Mi készítette az elkövetésre? A település mely részén történt a cselekmény? Mi jellemzi akkori élethelyzetét?”

Az elemzés menete. Az interpretatív fenomenológia (Willig, 2008) az alany szemzőgéből igyekszik megismerni a jelenséget, ám nem tagadja a kutató nézőpontját sem, tehát a kutatás eredménye mindig egyfajta értelmezése lesz az alany tapasztalatának. Az első alapelv, hogy az anyag természetéhez kell választanunk stratégiát, tehát nem előzetesen jelölünk ki egy meghatározott metódust vagy kategóriákat, hanem az adatok begyűjtése után, azok természetéhez igazítva elemzünk. A hangsúly minden esetben a leírás mélyebb megértésén van. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, az anyagból ki kell vonnunk kulcsfontosságú témákat, hiszen ezek nélkül az adott élmény/tapasztalat már más lenne, mint azokkal (konstituáltság). A témákat már a használt elméleti keret fogalmai alapján nevezhetjük el. A jelentések és témák sokszor implicitek maradnak, így a tanulmányozás során nekünk kell azokat explicitté tenni. Az elbeszélések (beszámolók) narratívumaiban a következő aspektusokat kell megfigyelnünk: motiváció (látens, manifeszt), fizika és szociális környezet, motiváció és környezet összeillése, városrész, narratív sajátosságok (vannak-e, esemény értékelése, személyes jelentés), kérdező benyomásai. Fontos lehet feljegyezni az interjú alatt kialakult benyomásainkat, valamint a jegyzeteinket is átfutni rögtön az interjú után, hogy megtörténhessenek azok a hozzáadások és változtatások, amik később elvesznének, ám lényegesek lehetnek. Az azonosított témákat inspirálja természetesen az elméleti keret, amiben dolgozunk, így az azonosítás után a témákat a hermeneutikai kör szerint értelmezhetjük, ami annyit tesz, hogy az egész (elmélet) ismerete hat a részek (beszámolók) értelmezésére, és a beszámolók értelmezése pedig hat az egész értelmezésére, mélyebb ismeretére.

A témákat az elméleti keret szerint kódoljuk, nevezzük el (Waters, 2016). Általában két féle téma van: kollektív és individuális. A kollektív témák a vizsgálati alanyok mindegyikénél feltűnnek, az individuális témák pedig egyediek minden egyes alanynál. A témák beazonosítása után struktúrákat kell keresnünk közöttük, hogyan kapcsolódnak egymáshoz, majd ezeket is lényegük természetéhez igazítva elnevezzük. A struktúrák felderítése után összegeznünk kell őket, de csak azokat, melyek fontos hozzájárulói a szóban forgó jelenségnek (amit kutatunk). Itt fontos reflektálni a kutató szubjektív választására; csak azok a témák kerülnek be, melyeket a kutató fontosnak tart, természetesen szaktudását felhasználva. A több alanytól származó elemzéseket integráljuk. Felírjuk a megjelenő témákat és egészsként tekintünk rájuk, hogy egy sokkal általánosabb képet kaphassunk a jelenségről. Ezt a lépést is a hermeneutikai körnek megfelelően kell végrehajtanunk és értelmezünk, tehát az összegyűlt témákból adunk egy jelentést az „egésznek” és az egészből érthetjük meg az egyes témákat alaposabban (Waters, 2016).

EREDMÉNYEK MEGBESZÉLÉSE

Az interjúkat (amelyek anyagát területi korlátok miatt nem közlöm) a fent vázolt elméleti koncepciók közül elsősorban az interakcionista elmélet [(Lewin, 1936) és (Murray, 1938)] segítségével elemeztem. Az élettörténetbe ágyazódó akcidentális krízisek (Erikson, 1991 [1968]) bevétele ebbe az elemzési egységbe azért indokolt, mert attól függetlenül, hogy nem tartozik szorosan az interakcionista teóriákhoz, Murray is többször hangsúlyozta munkássága folyamán, hogy a motivációkat csak élettörténeti kontextusban lehet jól azonosítani. Így a krízisek ismeretei segítik az értelmezést, továbbá egy mintázatra is rámutatnak: minden esetben volt a kamaszkori nehézségeket tovább tetőző akcidentális negatív esemény, ebből kifolyólag ezek hatása felerősödött és nem maradt meg a fiatal a „konform” cselekvési módoknál, hanem a deviancia felé vette az irányt.

Családi diszfunkciók. Minden családban azonosítható volt valamiféle konfliktus, ami lehetett akár nyílt, akár látens. Ide sorolható a túl autoriter, agresszív környezet, vagy a teljesen inkonzisztens és elnéző környezet is, a stabil család-szerkezet felbomlása. A családdinamikai megközelítés szerint (Komlósi, 2008) a „tünetek” a család kóros egyensúlyának fenntartása érdekében keletkeznek, így a család látszólag jól működik, ám mindig van egy „hordozó”, úgynevezett indexpaciens, aki eseteinkben valószínűsíthetően a kamaszgyerek. Ahol ez az egyensúly éppen felbomlik, az a válás, ami szintén tapasztalható volt több esetben is. Minden gyermek életében jelentős a szülők válása, ám a kamaszok esetében ez mégis más, ugyanis a kamaszkor pszichológiai szempontból fokozottan releváns időszak: itt kristályosodik ki az identitás, a pszichoszexuális érés eléri a végső fázisát, kialakulnak a saját elvek és célok. Ha ez „biztonságos” keretek között zajlik, akkor sem mentes nehézségektől, a válás pedig a végletekig fokozhatja a bizonytalanságot, és a krízis megoldás a konfliktusos helyzetek (normatív és akcidentális krízis) kumulálódása miatt valószínűsíthetően regresszív lesz (deviancia, betegség, stb) (Bakó, 1996).

Egy diszharmonikus családban a mindennapi élet stresszhelyezeteit nem tudják adekvát módon kezelni, hiszen, ha tudnák, nem beszélnének diszharmonikus családról. A szülők által használt stresszel való megküzdési mechanizmusok a gyermek előtt mintául szolgálnak és a szocializáció során ezek a módok modelleként fognak működni. A gyermek internalizálja ezeket és azonosul velük, majd maga is e módon fogja megoldani a problémáit (Fónagy & Target, 2005). Ez azért fontos, mert a kamaszok életében a középiskolával, érettségivel, pályaválasztással járó stressz extrém mértékű, és ha ez az extrém stressz maladaptív megküzdéssel párosul, akkor a megoldás sem lesz a helyzethez adekvát, csak látszólagos. A distresszel járó helyzetek inadekvát kezelése néhány esetben már korábban is látható volt, amikor már más bűncselekményt is elkövettek az alanyok (Oláh, 2006) Ha ezeket az eseteket közelebbről megnézzük, és összehason-

lítjuk a nem visszaesőkkel, akkor láthatjuk, hogy az ott azonosítható családi milió sokkal problémásabb (bántalmazás, autoriter környezet, határok és szerepek elmosódása), mint amikor még nem beszélhetünk visszaesésről. Az is látható, hogy ezek a személyek fiatalabbak, mint a nem visszaesők. A szakirodalom alapján e két összetevő (súlyosan problémás családi háttér+korai bűnelkövetés) a bűnözői karrier lehetőségét vetítik elő (Farrington, 1990; Moffit, 1993).

Ha megnézzük ezeknél az egyéneknél, hogy hogyan értékelték a cselekményt, kivétel nélkül azt találjuk, hogy narratív sajátosságként az azonosítható, hogy közömbösek, nem bánták meg, újra megtennék. A narratív sajátosságokhoz azok az elmondott elemek kerülhetnek, amik az elbeszélő narratívumában megjelennek jelentésként, ahogyan ő értékelte az eseményeket. A cselekmény narrálásánál azonosítható, hogy mi a narratív mintázat. Ez azt jelenti, hogy az elbeszélő milyen szereplőként jelenik meg a történetben, milyen identitásképző szerepe van a cselekménynek. Az elbeszélők történeteiből három fajta kategorizálható: regresszív, progresszív és stabilitás (Hargitai, 2007). A regresszív azt jelenti, hogy a cselekmény egy „hanyatlástörténet” része, vagy kezdete, illet nem említettek a résztvevők. A progresszív narratívum „felemelkedéstörténet”, ilyenből több volt, hogy az alanyok ezt egy intő jelnek vették, azóta segítséggel jó útra tértek, vagy szégyellik és ma már biztosan nem csinálnák meg. Míg a stabilitás narratívum azt jelenti ebben az esetben, hogy az eseménynek nincs meghatározó szerepe, mert nem befolyásolta lényegileg a hosszabb távú történéseket. Ez a már több bűncselekményt elkövető kamaszoknál volt jelen. Ezekből következik, hogy mennyire fontos a korai beavatkozás (primer és szekunder prevenció). Tehát a kamaszkor a saját válaszok kialakításának az időszaka, vagyis a tekintély, a készen kapottság megkérdőjelezése, ha megfigyeljük, minden esetben valamiféle autoriter intézmény áll a háttérben, amivel „szembe kell szállni” és szinte minden esetben ehhez sorstársak is kapcsolódnak. Alapvetően erről szól a kamaszkor, ám sokan megmaradnak a konform lázadási módoknál (ez összefügghet a stressz adekvát kezelésével) (Erikson, 1991 [1958]).

Motivációs-affektív tényezők. Ezen belül fontos a pszichoaktív szerekről említést tennünk, erre az elméleti résznél nem tértem ki, ugyanis ez a szempont az interjúk felvétele és elemzése után vált szignifikánssá. A történetek túlnyomó részében jelentős szerepet kap az alkohol, ez a fent említett rossz stressz kezelési módok egyikének is beillik. Az elnyomott, nem feldolgozott problémákhoz, stresszhelyzetekhez kapcsolódó érzelmekre az alkohol felszabadítóan hat, oldja a gátlásokat, a csökkenti az önkontroll színvonalát, az elfojtott agresszió így ki tud „robbanni” (Rácz, 1988). A devianciák és az alkoholfogyasztás között lévő összefüggések kutatásának nagy mennyiségű szakirodalma van, csak arra a részére térnek ki, amely közvetlenül releváns. „Az italozó életmód és a bűnözői életút összefüggéseire vonatkozóan figyelemre méltó kutatásokat végeztek az 1990-es évek elején Nagy-Britanniában. A rendszeresen alkoholt fogyasztó el-

követőknek az életútját hosszabb perióduson keresztül nyomon követő kutatások eredményei szerint a bűnelkövetés és az alkohollal való visszaélés a vizsgált elkövetői körben párhuzamosan fordul elő, és *a legnagyobb a két deviancia intenzitása a fiatalkorúak körében*. Az életkor előrehaladtával általában mindkettő gyakorisága csökken, akik azonban életük derekáig folytatják a mértéktelen alkoholizálást és kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetését azok szokásszerű, italozó életmódot folytató bűnelkövetőkkel válnak” (Lévay, 2016, 524.).

Többen azonosítottak különféle negatív érzéseket, amiket negatív külső eseményekre adtak válaszul az elkövetés előtt: bosszúvágy, unalom, szorongás, düh, féltékenység, stb, amik felerősíthették a konfliktusos élethelyzetükhöz kapcsolódó negatív érzéseket is: kiszolgáltatottság, tehetetlenség, összezavarodottság stb. Tehát láthatjuk, hogy az élethelyzet és a cselekményhez közvetlenül vezető események teremtenek egy fokozottan frusztrált, konfliktusos belső állapotot, ezt azonosíthatjuk *agressziós igényként és személyes okozásként*.

Az előbb már említett sorstársak is itt említhetők, hiszen minden cselekményt minimum ketten követtek el, az esetek egy részében a sorstársak tettestársként működnek, másik esetben pedig éppen hogy olyas valakiként, akiknek meg kell felelni a cselekmény elkövetésével. Ezt mind a statisztika, mind a szakirodalom alátámasztja, ugyanis a fiatalkorú elkövetők több mint 60 százaléka csoportosan követi el a bűncselekményt (Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály 2013.) Ezt magyarázhatjuk a tettestársak esetén a *hovatarozási igénynyel*, és a rivalizálás esetén a *hatalomigénnyel*. Egyéb motivációs állapotok is „felébredhettek”, vagy a már meglévők felerősödhetnek a környezeti felszólító jelleg, vagy az incentiv érték hatására: például a drogtanya „tönkretétele” felerősíthette a *hovatarozási igényt*, a padok kidöntése a *hatalomigényt*, és így tovább. Láthatjuk, hogy a motivációs igények többfélék egyszerre.

A cselekmény előtt közvetlenül megjelenő motivációk esetünkben a cselekményt beindító tényezők, amik nyilván a cselekmény fenntartásában is részt vesznek, akkor eléggülnek ki az igények. Viszont érdekes megfigyelni, hogy amikor a cselekvés közben átélt élményeket kellett megnevezni, akkor az értékelések nagyrészt pozitív előjelűek: „jó érzés”, „felszabadító”, „nem unatkoztunk”, „visszanyert kontroll”, „izgalmas”, „közös élmény”, „jó volt nézni”. Ezt értelmezhetjük úgy, hogy ez a fentebb említett „kirobbanó agresszió” okozta megkönnyebbülés, a negatív belső állapot feloldása a konkrét cselekmény által (Németh, 2014); pszichoanalitikus terminussal élve „acting out”-ról van szó. Acting out-ról akkor beszélünk, amikor a személy olyasmit tesz, ami egy felidézett múltbeli esemény behelyettesítéseként értelmezhető. Az elgondolás lényege, hogy a gondolkozást cselekedet helyettesíti, és ez azt jelenti, hogy vagy (a) az eljátszott impulzus soha nem nyert szóbeli kifejeződést, vagy (b) túl erős ahhoz, hogy szavakban kifejezhető legyen, vagy (c) a személy nem rendelkezik a gátlás képességével (vagy az „feloldódott”, például az alkohol miatt) (Rycroft, 1994). Amint

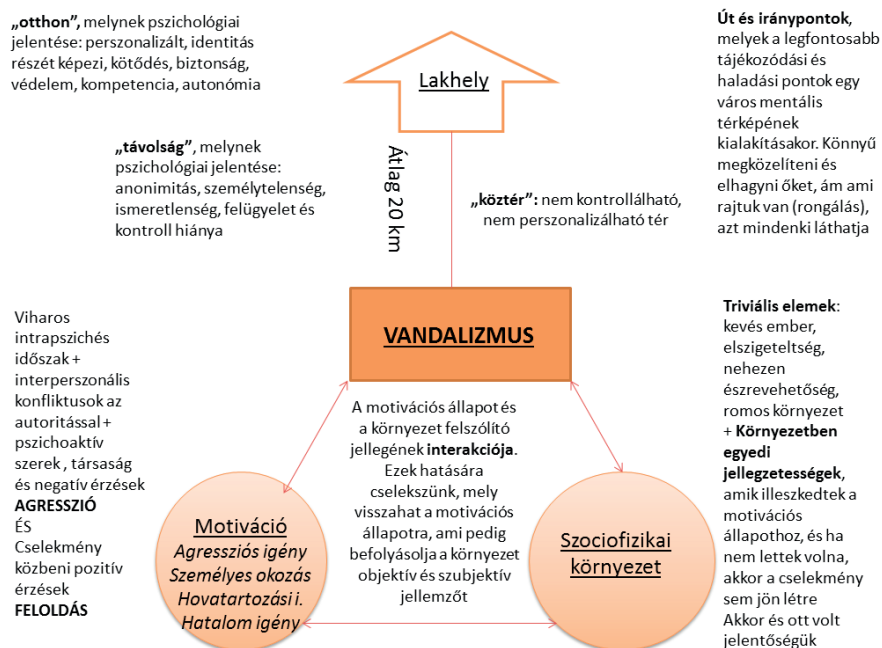
az igény kielégülni kezdett, a vandalizmus is alábbhagyott, a megváltozott környezet nem bírt már olyan felszólító jelleggel, mely visszahatott a motivációra, és így tovább.

A környezet szociofizikai sajátosságai. Ebben a kategóriában kerülnek azonosításra a szituatív és konkrét környezeti elemek, amelyek a fent említett motivációs állapotokra rímelve jelennek meg incentive értékük alapján. Itt láthatjuk a személy-környezet összeillést, ahogyan a motiváció vezérelt viselkedés „kielégül” a környezet felhasználásával. A szituatív tényezőkhöz vehetjük a már fent tárgyalt társakat és pszichoaktív szereket, továbbá a közös elem mindenhol a „kevés ember” volt, természetesen sok esetben a kellemes tavaszi idő, éjszaka, kevés fény is szerepet játszott (Clarke, 1997; Goldstein, 1996). Az otthontól való távolság szinte mindenhol megfigyelhető, két esetet kivéve, ahol a „biztonság”, „unalom” és „tenni akarás” vezérelte a cselekményt. Átlagosan az otthontól 20 km-re történt a cselekmény, tehát viszonylag távol. Megjegyzem, hogy ez nem kvantitatív vizsgálat, így ez a számszerű adat mindössze egy tendenciát, esetleg olyan tényezőt jelent, amit érdemes lehet kvantitatív eszközökkel tovább kutatni. Ehhez érdemes megnéznünk, hogy a környezetpszichológia mit mond a távolsággal, otthonnal kapcsolatos fantáziákkal, attitűdökkel kapcsolatban. Ezek a következők: az otthon perszonalizált, az identitás részét képezi, a személy kötődik hozzá, és olyan érzéseket indukál, mint a biztonság, a védelem, a kompetencia, az autonómia és a kontroll. Míg a „távolság, köztér” fogalmakhoz társítható jelenségek: anonimitás, személytelenség, ismeretlenség, felügyelet és kontroll hiánya; ez tehát nem védhető és nem perszonalizálható tér (Düll, 2011).

Ezt Goldstein (1996) kutatásai is alátámasztják, mert szerinte a rongálást elkövető fiatalok a köztereket egyáltalán nem tekintik a saját vagy bárki tulajdonának. Amint az elméleti részben és az interjúk leírásánál is említettem, és azonosítottam Kevin Lynch (1960) mentális városeelemeit, ez is alátámasztotta a szakirodalmi előzményeket: minden cselekményt útnál és iránypontnál, vagy azokhoz közel követték el. Ezek a legfontosabb tájékozódási és haladási pontok egy város mentális térképének kialakításakor. Azért nem rajtuk történik a cselekmény, mert szem előtt vannak, ám közelükben vannak kietlenebb területek, és könnyű onnan menekülni, valamint a forgalmassághoz való közel levésnek köszönhetően „mindenki láthatja” (Brantigham & Brantigham, 1993). A konkrét fizikai tényezők között fellelhetők a „romos környezet”, „világítás hiánya” „elszigeteltség”, tehát valószínűleg a környezet olyan összbenyomása, hogy nem lehet lebukni, nem láthat meg senki (Clarke, 1997).

Szinte mindenki megjelölt valamit, „ami a kezére játszott” a környezetben, hogy megtörténjen a cselekmény, és ha az nem lett volna, akkor nem csinálják meg, ezt jelenti a személy-környezet összeillés, ám ezek a tényezők teljesen egyedi (incentive érték, felszólító jelleg), pont úgy, ahogyan a motiváció is (Zimbardo, 1973 és Clarke, 1997). Például, ha nem lett volna motor az első esetben, nem

tettek volna semmit, vagy az utolsó esetben, ha nincsen elszakadva az ülés, akkor nem szakítják le, vagy a 8. interjúnál, ha jön a busz időben, nem teszik tönkre a SPAR-os kocsikat, stb.

1. ábra. A vandalizmus modellezése (Szerkesztette: Garai Nikolett, 2018)

Az interjúkból összegyűjtött adatok alapján lehetséges a fiataloknál a rongálás *modellezése* – ez látható a fenti, 1. ábrán. Ez röviden a következőképpen foglalható össze: A kamaszkor lélektani szempontból az „átrendeződés” időszaka, tehát ez feltételez egy magasabb fokú sebezhetőséget a külső stresszel kapcsolatban (család, iskola), a problémás családi háttér sem segíti elő a stresszel való adekvát megküzdést (tanult mintázatok). Ez megadja az alap konfliktusos, agressziós állapotot, majd minden esetben azonosítható valamiféle negatív érzelmi állapot (amit negatív esemény előzött meg). Ezeket agressziós, hovatartozási és hatalomigényként, valamint személyes okozás igényeként azonosíthatjuk, tehát egy esetben többféle motiváció kapcsolódik össze. Ezekhez kapcsolódnak szociofizikai elemek, melyek megteremtik a megfelelő terepet a cselekmény elkövetéséhez, tehát ha „valami hiányzik” a környezetben, nem jön létre a cselekmény, ezek a környezet felszólító elemei, magas incentív értékkel bíró tényezők. A motivációs állapot és a szociofizikai környezet összjátékából születik

a cselekvés, a rongálás elkövetése, majd maga a cselekvés visszahat a motivációs állapotra és a szociofizikai környezetre. Ez egy dinamikus folyamat: amint az igények kielégítődnék, a felszólító jelleg megváltozik, és a cselekvés alábbhagy.

A cselekmények utáni értékelések az első büntetéseknél megbánást fejeznek ki, míg akinek ez már minimum a második cselekménye volt, közömbös maradt. Két objektív adat is azonosítható a beszámolókból: az otthon és tethely közötti távolság, valamint, hogy a város mely részén történt a cselekmény. Az előbbiről elmondhatjuk, hogy átlagosan 20 km, ami olyan értelemben lehet releváns, hogy az otthon pszichológiai jelentése a biztonsággal, személyességgel, identitással hozható összefüggésbe, míg az ettől való távolkerülés pedig az anonimitást, felügyelet hiányát, személytelenséget jelölheti. A köztér, mint helyszín nem perszonalizálható tér, így nem ütközik nehézségbe a megromlása. Ehhez kapcsolódik még, hogy a cselekmények a város mely részén kerültek elkövetésre. A szakirodalomban leírtak beigazolódtak, miszerint főként utak és iránypontokhoz közeli helyeket választanak az elkövetők, valószínűleg azért, mert ezeket könnyű megközelíteni és könnyű onnan elmenekülni, ám az ezekhez közeli területeken szintén kevés az ember (és a világítás éjszaka).

KONKLÚZIÓ ÉS KITEKINTÉS

Tanulmányomban a serdülőkori vandalizmus pszichológiai aspektusait vizsgáló kvalitatív módszerű kutatásaimat igyekeztem bemutatni. A kutatáshoz használt elméleti háttér alapvetően megfelelő értelmezési keretet biztosított a beszámolókhöz. Az elsőszemélyű interjúk segítségével részletesebben megérthetővé vált ez a konkrét jelenség, olyan aspektusokat sikerült feltárni (például narratív sajátosságok), amiket például kérdőívvél nem biztos, hogy lehetett volna. Továbbá még fontos, hogy a dolgozat két tudományterületet igyekszik ötvözni, a kriminológiát és a pszichológiát, amire véleményem szerint igen komoly szükség lenne más kutatásokban is a hatékonyabb megelőzés és kezelés érdekében.

Ám annak ellenére, hogy az elmélet jó keretet biztosított, nem bír eléggé részletes magyarázó erővel. Nem taglalja, hogy az élettörténeti aspektusok (fejlődés, krízis, szerhasználat, kapcsolatok, stb.) milyen hatással vannak a motivációs állapotokra, valamint azt sem, hogy a motiváció és a környezet pontosan milyen egymásra ható kapcsolatban van, továbbá a motivációs kategóriák sem fednek le minden motívumot, gondolok itt főleg a humanisztikus-egzisztencialista szabadság kategóriára. Így az értelmezésben mindenképpen ki kellett térni más elméleti megfontolásokra, hogy teljes képet kaphassunk. A módszertani megközelítésben annak ellenére, hogy az objektivitásra törekszik, nagyobb eséllyel fordul elő szubjektivitás, a személyes interpretációk megjelenése. A kvalitatív szemlélet a jelenséget közelebről megismerteti, feltárja a tapasztalatszerzés struktúráját, ám a populációra vonatkozó következtetések levonására nem

alkalmas. De mivel a kutatás nem kvantitatív, hanem kvalitatív volt, így nem a bizonyítás stratégiáját követte, hanem a feltárását, a megismerését, tehát általánosságokat, törvényszerűségeket nem azonosíthatunk, ám tendenciákat a jelenségre vonatkozóan igen (ez fentebb meg is történt). Ahhoz, hogy a feltárt sajátosságokat a populációra vonatkoztathassuk, sokkal magasabb elemszámú, kvantitatív kutatásra van szükség. A feltárt sajátosságok alapján kérdőív szerkeszthető, ahol már számszerű adatokat kaphatunk, és a populációval kapcsolatos adataink is lesznek. A komplexebb megismerés érdekében a vizsgálatot felnőtt elkövetőkön is érdemes lenne elvégezni, így az összehasonlításból még pontosabb képet kaphatnánk a rongálásról, annak specifikus jellemzőiről.

A kvantitatív kutatás során egy általános modell felállítása természetesen a prevenció munkát segítené elő, abból is inkább a primer és szekunder formákat, tehát az ártalom bekövetkezése előtti beavatkozást, vagy az ártalom bekövetkezése utáni rögvést történő beavatkozást. Ezek fontosságára a narratív sajátosságokból következtethetünk, ugyanis az első bűncselekményüket elkövetők mind hibának narrálták az esetet, míg azok, akik többször kerültek összeütközésbe a törvénnyel, szinte semlegesen álltak a bűncselekményükhöz. Meglehet, hogy a további konfrontációt az autoritással elkerülve (pártfogó felügyelet) az ilyen súlyú cselekményeknél a kamaszoknak „hatásosabb” lenne a jóvátételi munka, amikor, ha lehetséges, ők maguk saját költségen (mint a közérdekű munka) hoznák rendbe az általuk okozott kárt. Így éreznék a súlyát tettüknek, azt, hogy milyen értéke van más tulajdonának, valamint kialakulhatna egy egészségesebb viszony is az autoritáshoz, ahol nem passzív, kiszolgáltatott szerep járna nekik, hanem egy aktív, cselekvő.

A primer prevenció ennél sokkal komplexebb és strukturális problémákra világít rá, aminek taglalása nem célja a dolgozatnak. Csak röviden utalnék például agresszió levezetés konstruktív formáinak megteremtési lehetőségeire, a demokratikusabb iskolarendszer kialakítására, az iskolai/munkahelyi stresszkezelés fejlesztésére és az alkoholfogyasztás csökkentésére. Az idiografikus megközelítésnek a gyakorlati munkában lehet haszna, ugyanis például a pártfogók, pszichológusok, szociális munkások egyedi esetekkel találkoznak, egyedi esetekben kell segítséget nyújtaniuk, így ezeknek az eseteknek a minél pontosabb megismerése a cél az adekvát beavatkozás érdekében. Lényegében sok humán területen dolgozó szakember idiografikus megismerést végez, csak reflektálatlan módon, ezért fontos volna ezen megközelítés fontosságának a hangsúlyozása, tudatosítása. Feltűnhet, hogy a demográfiai adatokról nincsen szó a dolgozatban, ennek két oka van: demográfiai szempontból az adatok teljesen heterogének, semmilyen közös témát, struktúrát nem lehetett azonosítani. Ez azért lehet, mert vagy nincs, vagy – ami talán valószínűbb – annyira alacsony az elemszám, hogy semmilyen tendencia nem rajzolódott ki, így a demográfiai adatok azonosítása is a kvantitatív vizsgálatra marad.

A rongálás bűncselekményét természetesen nem lehet teljesen felszámolni, de csökkenteni lehet a fent vázolt esetleges módszerekkel. A környezeti tényezők megváltoztatásával kapcsolatban az lehet fontos, hogy például több forgalmas terület legyen, jobb állapotú épületek/terek legyenek, jobb legyen a közvilágítás, valamint az, hogy az emberek jobban figyeljenek egymásra és környezetükre olyan értelemben, hogy a köztér is az övék. Azt is tartsák rendben, figyeljék, avatkozzanak be, ha valami rendellenességet tapasztalnak, ne a közöny uralkodjon, hanem a közösségi felelősség.

IRODALOMJEGYZÉK

2012. évi C törvény a Büntető Törvénykönyvről.
- Aichhorn, A. (1931). *Wayward Youth*. New York, NY: The Viking Press.
- Babbie, E. (2003). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. (pp. 315-350). Budapest, Magyarország: Balassi Kiadó.
- Bakó, T. (1996). *Verem mélyén. Könyv a krízisről*. Budapest: Magyarország, Cserépfalvi Kiadó.
- Boros, J. & Csetneky, L. (2002). *Börtönpszichológia*. Budapest, Magyarország: Rejtjel Kiadó.
- Brantingham, P. L. & Brantingham, P. J. (1993): Nodes, paths and edges: considerations on the complexity of crime and the physical environment. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 3–29.
- Clarke, R. (1983). Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice*, 4, 225-256.
- Clarke, R. (1997). *Situational Crime Prevention. Successful Case Studies*. Albany, NY: Harrow and Heston Publishers.
- Csemáné Váradi, E. (2016). A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. In Borbíró A., Gönczöl K., Kerecsi K. & Lévy M. (Szerk.), *Kriminológia* (pp. 627-656). Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer.
- DeCharms, R. (1992). Personal Causation and the Origin Concept. In Ch. P. Smith (Eds.), *Motivation and Personality. Handbook of Thematic Contents Analysis* (pp. 325-334). New York, NY: Cambridge University Press.
- Düll, A. (2011). *Helyek, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai tanulmányok*. Budapest, Magyarország: L'Harmattan.
- Erikson, E. H. (1991 [1968]). Az életciklus: az identitás epigenezise. In (u.ő): *A fiatal Luther és más írások* (pp. 437-496). Budapest: Gondolat.
- Farrington, D. P. & West, D. J. (1990). *The Cambridge Study in Delinquent Development: A Long-Term Follow-Up of 411 London Males*. Berlin, Germany: Springer-Verlag.
- Fónagy, P. & Target, M. (2005). *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Budapest, Magyarország: Gondolat.
- Gallagher, D. & Zahavi, D. (2008). *A fenomenológiai elme. Bevezetés az elmefilozófiába és a kognitív tudományba*. Budapest, Magyarország: Lélekben Otthon Kiadó.
- Goldstein, A. (1996). *The Psychology of Vandalism*. New York, NY: Plenum Press.
- Hargitai, R. (2007). Narratíva és személyiség. In Kiss Enikő & Oláh Attila (Szerk.), *Vázlatok a személyiségről* (pp. 294-307). Budapest: Új Mandátum Kiadó, Budapest.

- Komlósi, P. (2008). A családterápiák. In Szőnyi G. & Füredi J. (Szerk.) *A pszichoterápia tankönyve* (pp. 348-362). Budapest: Medicina Kiadó.
- Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály (2013). Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről. Letöltve: 2017.10.25. <http://www.mklu.hu/repository/mkudok9816.pdf>
- Lévay, M. (2016). Az alkoholfogyasztás, a kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggései. In Borbíró A., Gönczöl K., Kerecsi K. & Lévay M. (Szerk.), *Kriminológia* (pp. 518-546). Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer.
- Lewin, K. (1936). On the structure of the mind. In *A Dynamic Theory of Personality* (pp. 43-66). New York, NY & London, UK: McGraw & Hill.
- Lynch, K. (1960). The city image and its elements. In *The Image of the City* (pp. 46-91). Cambridge, MA: MIT Press.
- McAdams, D.P. (1997). The Conceptual History of Personality Psychology. In R. Hogan, J. Johnson & S. Briggs (Eds.): *Handbook of Personality Psychology* (pp. 3-39). San Diego, CA: Academic Press.
- Miner-Romanoff, K. (2012). Interpretive and Critical Phenomenological Crime Studies: A Model Design. *The Qualitative Report*, 17(54), 1-32.
- Moffitt, Terrie E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Murray, H. (2008 [1938]). Variables of personality. In *Explorations in Personality* (pp. 142-243). New York, NY: Oxford University Press.
- Németh, G. (2014). A menekülő és támadó viselkedés motivációja. In Bányai É. & Varga K. (Szerk.), *Affektív Pszichológia – az emberi késztetések és érzelmek világa* (pp. 215-233). Budapest: Medicina Kiadó Zrt.
- Newburn, T. (2013). Contemporary classicism. In *Criminology* (pp. 278-297). Portland, OR: Willan Publishing.
- Oláh, A. (2005). Érzelmek, megküzdés és optimális élmény: belső világunk megismerésének módszerei. Budapest, Magyarország: Trefort Kiadó.
- Popper, P. (1984). Kriminálpszichológia. In F. Lénárd (Szerk.), *Alkalmazott pszichológia* (pp. 453-498). Budapest, Magyarország: Gondolat Kiadó.
- Rácz, J. (1988). A drogfogyasztó magatartás és a személyiség. In *A drogfogyasztó magatartás* (pp. 32-53). Budapest: Medicina Kiadó
- Rosta, A. (2016). Vagyon elleni bűnözés. In Borbíró A., Gönczöl K., Kerecsi K. & Lévay M. (Szerk.), *Kriminológia* (pp. 421-446). Budapest, Magyarország: Wolters Kluwer.
- Rycroft, C. (1994). *A pszichoanalízis kritikai szótára*. Budapest, Magyarország: Párbeszéd Könyvek.
- Szummer, Cs. (2011). A fenomenológia váratlan felbukkanása az ezredforduló megismeréstudományában. *MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE*, 55 (2), 141-161.
- Vikár, Gy. (1980). *Az ifjúkor válsága*. Budapest, Magyarország: Gondolat Kiadó.
- Waters, J. (2016). Phenomenological Research Guidelines. Retrieved: October 25, 2017 . from: <https://www.capilanou.ca/psychology/student-resources/research-guidelines/Phenomenological-Research-Guidelines>

- Willig, C. (2008). Phenomenological Methods. In *Introducing Qualitative Research in Psychology. Adventures in Theory and Method*. (pp. 52-74). Berkshire, England: Open University Press.
- Wilson, J. Q. & Kelling, G. L. (1982). Broken Windows – The Policy and Neighborhood Safety. *The Atlantic Monthly*, 249 (3), 29-38.
- Zimbardo, P. G. (1973). A field experiment in autoshaping. In C. Ward (Ed.), *Vandalism* (pp. 85-90). London, UK: Architectural Press